

Бай О. С.

КОНЦЕПТ “СМЕРТЬ” У ТВОРЧОСТІ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано концепт смерті у поетичній збірці “Світ, по частинах розглянутий” Данила Братковського. Вказано на його універсальний характер, особливості вираження в конкретних образах – неба, пекла, нагороди, покарання, визволення, спасіння тощо. Автор співставив цей засіб художнього вираження з антонімічним йому концептом життя. Простежено особливості розвитку значеннєвих інтерпретацій концептичних структур, звернено увагу на формування метаконцепту смерті в ліриці Братковського, його багатовимірність.

Ключові слова: концепт смерті, танатичні мотиви, образи неба і пекла, трансцендентність, концепт життя.

Інформація про автора: Бай Олена Сергіївна, аспірантка кафедри української літератури факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, викладач кафедри суспільних і гуманітарних відносин Луцького інституту розвитку людини університету «Україна».

Електронна адреса: bajolena@gmail.com

Вай О.

CONCEPT “DEATH” IN WORKS OF DANIEL BRATKOWSKI

Abstract. The article deals with the concept of death in poetry collection “The world is considered in parts” of Daniel Bratkowski. According to the previous statistic, thanatic motives play key role in the system of author’s image. Many poems of collection (more than sixty three) highlight the problems of death, connected with them the images of the sky and hell, opposite to this theme the life concept. The biographical information of the writer adds this problematic because the author died a martyr’s death, gave his life for his ideals.

A kind of beginning of death concept development were existential reflections about the transience of human life and vanity of all good. The poems are imbued with such motives “Everything falls apart”, “The world – paint”, “World alternative”, “Secular politic”, “The world hasn’t enough, doesn’t know what asks” and others. In particular, he focused on the images of real treasure, obtained on earth and the transience of wealth, fame, high ranks. The reason for this wasn’t only Bratkowski’s philosophical beliefs but life’s trouble and difficulties he had to overcome. Therefore, through the prism of universal values, personal motives based on the self-word counterbalance are viewed.

Concept of death in Bratkowski’s verses is detailed in the paintings of death of his mother, father, elder brother, young man, old man, the death of the poor and the rich etc. This life practice, which is the basis of the primary meaning of the image of death, gradually passes into higher categories. The author meant death as a reward for a righteous, for suffering. In contrast to the prose literature of this period, in baroque poetry of Bratkowski there is no glorification of persons, especially prominent figures of his time. The thanatic motives of his lyrics are mundane at first glance – pictures of human everyday life are painted, after which a person passes to the heavenly transcendence. The most common antonymous method of cov-

ering the concept of death can be considered the counterbalanced of heaven and hell, death and life. The power of God rises above them who is opposed to all uncleanness and ungodliness. The culmination is the last verse of the collection which promises all the righteous a happy eternal abode in the heavenly abode.

Key words: concept “death”, thanatic motives, the images of heaven and hell, transcendence, concept “life”.

Information about author: Bai Helen, PhD student of Ukrainian Institute of Philology and Journalism of Lesya Ukrainka Eastern European National University, lecturer of the Department of the social humanities and relationships, Lutsk Institute of Human Development in the University «Ukraine».

E-mail: bajolena@gmail.com

Baj O.

KONCEPT “ŚMIERĆ” W TWÓRCZOŚCI DANIELA BRATKOWSKIEGO

Streszczenie. Artykuł poświęcono konceptowi śmierci w zbiorze poetyckim “Świat, po części przejrany” Daniela Bratkowskiego. Według przeprowadzonych przez nas poprzednich oszacowań, motywy tanatyczne odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu obrazów poetyckich. Większość wierszy zbioru (łącznie jest ich ponad sześćdziesiąt trzy) bezpośrednio lub okazjonalnie odzwierciedlają problemy śmierci, ściśle z nimi związane obrazy nieba i piekła oraz przeciwstawny temu tematowi koncept życia. Wiedza o biografii pisarza w pewnym stopniu pomaga w zrozumieniu tej problematyki, ponieważ autor zginął śmiercią męczeńską, oddając życia na rzecz obrony swoich ideałów.

Swoistym początkiem rozwoju konceptu śmierci stały się egzystencjalne rozważania o znikomości ludzkiego życia i marności dóbr ziemskich. Motywacja ta jest zawarta w wierszach “Wszystko upada”, “Świat farbą”, “Światowa alternatywa”, “Świecka polityka”, “Nie ma świat dosyć, nie wie co prosić” i inne. Poeta skupia szczególną uwagę na obrazach prawdziwego skarbu uzyskanego na ziemi, znikomości bogactwa, chwały, wysokich stanowisk. Powodem do tego były nie tylko filozoficzne przekonania Bratkowskiego, ale także kłopoty życiowe, które musiał pokonywać. Tak więc, poprzez pryzmat wartości ogólnoludzkich da się dostrzec głębokie motywy osobiste, oparte o konfrontację „ja – świat”.

Koncept śmierci w wierszach Bratkowskiego został zrealizowany w obrazach śmierci matki, ojca, starszego brata, młodzieńca, staruszka, śmierci ubogiego i bogatego itp. Doświadczenia życiowe są podstawą pierwotnego znaczenia obrazu śmierci, który stopniowo przechodzi do wyższych kategorii metafizycznych. Autor uważał śmierć nagrodą za życie w świętości i cierpieniu. W odróżnieniu od prozy tego okresu, w poezji barokowej Bratkowskiego nie ma gloryfikacji osób, a mianowicie wybitnych ówczesnych mężów stanu. Motywy tanatyczne jego wierszy na pierwszy rzut oka wydają się zbyt ziemskie – pokazano sytuacje ludzkiego bytu, po których człowiek przechodzi do transcendencji niebieskiej. Za najczęstszą antynomię stosowaną w realizacji konceptu śmierci można uznać przeciwstawienie nieba i piekła, śmierci i życia. Nad nimi się podnosi moc Boga, który jest przeciwny wszelkiej nieczystości i bezbożności. Kulminacją jest ostatni wiersz zbioru, w którym autor obiecuje szczęśliwe wieczne zamieszkanie w niebiańskiej siedzibie dla wszystkich wiernych.

Słowa kluczowe: koncept śmierci, motywy tanatyczne, obrazy nieba i piekła, transcendencja, koncept życia.

Nota o autorze: Olena Baj, doktorantka Katedry Literatury Ukrainkiej Wydziału Filologii i Dziennikarstwa Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Łesi Ukrainki, adiunkt Katedry Relacji Społecznych i Humanistycznych Łuckiej Akademii Rozwoju Człowieka Uniwersytetu „Ukraina”.

E-mail: bajolena@gmail.com

Данило Братковський жив і творив на межі XVII і XVIII століть, коли в культурі Речі Посполитої домінував бароковий тип мислення. Тому його польськомовна поетична збірка “Світ, по частинах розглянутий” сповнена концептичними конструкціями. У сучасній інтерпретації “розуміємо концепт як ментальне утворення, що поєднує пов’язані з певним явищем поняття, уявлення, знання, асоціації, переживання, частина яких становить інваріантне колективно напрацьоване й поняттєво структуроване оформлене ядро, а інші – індивідуальну змінну периферію” [3, с. 6]. Серед цих смислоутворень автор відвів особливе місце танатичним мотивам, концепту смерті.

Смерть як концептична структура опрацьована в літературознавстві усе ще недостатньою мірою, оскільки традиційно у народі це була тема-табу, що наклалося і на інші сфери. Попри це, в часи бароко танатичній проблематиці присвячено чимало творів, а концепт смерті розвинено до метаконцепту, деталізовано до образів неба і пекла, поєднано з антонімічним, багаторівневим концептом життя. Це дозволяє ствердити актуальність обраної нами тематики дослідження. Вибору теми сприяла теж проведена попередньо статистика: п’ятдесят дві поезії Д. Братковського безпосередньо присвячені танатичним мотивам, ще в одинадцяти віршах автор звертався до концепту смерті принагідно. Така зосередженість на вибраній концептичній структурі, безумовно, свідчить про авторське зацікавлення темою відходу із земного життя. Своєрідним доповненням до цього можемо вважати життєпис письменника, якого привселюдно стратили за участь в антипольському повстанні. Біографічний чинник формування концепту смерті представляє Пйотр Борек у своїх нових публікаціях на тему життя і творчості Братковського [5].

“Рефлексії неповноти кінцевої людської екзистенції, незабгненності глибинних підстав буття, загалом властиві християнській парадигмі, оригінально осмислювалися культурою українського бароко. Саме тоді відбувається стрімке відновлення перманентної у середньовічній свідомості трансцендентної відстані бінарного, двонатурного сутого, світу інтелігібельного (нествореного) і світу тварного” – слушно стверджує В. Козачинська [2, с. 16].

Концепт “смерть” у процесі свого розвитку набув прямих і непрямих понятійних ознак. Його семантичне ядро становлять вислови “кінець шляху”, “перехід в інший вимір”, “фізична та духовна трансформація”, “зміна форм буття”, “втрата життя” тощо. Додатковим символізмом традиційного характеру сповнені поняття нагороди, покарання, неба та пекла, загибелі та спасіння. Особливістю барокового етапу розвитку концептичної структури є тісна приналежність до релігійної та трансцендентної сфери. Елементами вираження танатичної тематики найчастіше є образи батька, матері, дочки, сина, юнака чи людини похилого віку, бідного та багатого. Саме у цій концептичній площині розвинув свою образну систему Данило Братковський у збірці “Світ, по частинах розглянутий”.

Людмила Суворова слушно зауважує “діалектичну єдність життєствердного та смертоносного начал, яка дозволяє створювати динамічні картини як внутрішнього

життя індивіда, так і соціальної взаємодії, акцентуючи суперечності, конфлікти, контрасти. Функціонування цієї антиномічної дуальної пари розглядається як концептуальна матриця боротьби і протидії, що забезпечує процес безперервного руху, оновлення й творчості та варіюється у багатьох образних втіленнях” [4, с. 7].

Спільною ознакою концептичного обігрування теми смерті в прозовій та поетичній літературі епохи бароко стали її софістичні мотиви. Автори зверталися до філософської проблематики, прагнучи досягнути суті явища помирання, вбачаючи у ньому процес, який несе із собою неминучі зміни. У цьому тематичному просторі філософські основи концепту “смерть” тісно переплетені з біблійними. Більше того, вони виходять за рамки барокового “поєднання непоєданого” і свідчать про єдність культурних поколінь. Так, німецький критик Вальтер Онг, інтерпретуючи твори Томи Аквінського, зауважує: “Це та ж сама теологія слова, яка доводить невичерпність джерела концептів, не тільки середньовічних богословів, але й патристичних риторів, ораторів (св. Августин), англійців сімнадцятого сторіччя (Ланцелот Андревес) і сучасних поетів, зацікавлених метафізичною традицією” [7, с. 79]. На цю єдність поколінь посилається Веслав Павляк у своїй монографії “Концепт у польських барокових проповідях” [6, с. 31]. Зважаючи на таке багатство творення концептичних конструкцій, можемо ствердити, що концепт смерті у творчості Данила Братковського має універсальне звучання, що простежуємо у його конкретних поезіях.

Природа людської смерті оповита таємницею, чому поет надає особливого значення. Він виражає її філософську сутність за допомогою влучних римованих сентенцій, які можуть виконувати роль крилатих висловів: “Довго чи ні жив, а ляжеш у гробі” [1, с. 291], “Перед Паном строгим у небо йти вбогим” [1, с. 299], “Панове й жебракове по смерті однакові” [1, с. 255], “Нащо марнотою збираєш, коли в моменті вмираєш?” [1, с. 321], “Не має світ досить, не знає, що просить” [1, с. 299] тощо. Більшість із цих висловлювань виконують номінативну функцію, оскільки є назвами поезій, тож в них приховане основне смислове навантаження творів. Для глибшого проникнення у їхню семантику використаємо переклади віршів Данила Братковського українською мовою, здійснені Валерієм Шевчуком і поміщені у репринтному виданні збірки в 2004 р. [1].

Одним із найбільш образно насичених віршів цього ґатунку можемо вважати поезію “Світ – фарба”, яка відображає індивідуальний стиль Д. Братковського, спосіб його образотворення:

Гей, світе, світе, – порожні лиш фарби,
В годину смерті не в поміч ті скарби.
О фарбний світе, нетривко навколо,
Тебе не хочуть старі, також молодь “ [1, с. 183].

Поет вдався до часової інтерпретації танатичного образу, використавши елементи усної народної творчості – “година смерті”. Таким чином, універсальна лексема набуває слов'янських рис і водночас передає колорит епохи.

Одним із кращих зразків танатичної поезії цього напрямку можна вважати твір “До меланхоліка”, у якому автор звертається до ліричного героя із повчанням:

Чому, скажи, ти сумуєш,
Про Бога чом не міркуєш?
Як лише згадаєш: пробі,
Та ж всім нам лежати в гробі.
Чи пан ти, а чи слуга ти,
Недовго будеш тривати:
Берла із рук упадають,
Всі, бідні, кінець цей мають,
Усім враз сонце-бо сходить,
Та ж голим-бо кожен родить.
Щоденно, як нам світає,
До всіх і смерть завітає... [1, с. 197].

Кінець земного життя для автора такий же натуральний перебіг подій, як схід чи захід сонця, народження дитини чи інші постійні явища, які не підлягають дискусії.

Номінативність концепту “смерть” виражена у назвах віршів Братковського дуже яскраво, оскільки самих тільки поезій із назвою “Смерть” у томі є аж три і жодна з них сюжетно не повторює іншу. Це свідчить про вмиле володіння поета художнім словом. Про минущість буття він розповідає також у вірші “Все упадає”, закликаючи задуматися над справжніми цінностями:

Агей, і мури, бачу, упадають,
Потужні замки також здобувають.
Тверде каміння перетреться в землю,
Ти ж хочеш бути вічно, людське плем'я! [1, с. 163]

Автор протиставляє світ матеріальних і духовних благ – одним із них пророкує небуття і знищення, натомість другим обіцяє вічне існування. Людська природа, на думку, письменника, ще менш прозірлива, ніж матеріальний світ, бо не розуміє своєї слабості та минущості. Потрібно зазначити, що в цьому випадку Братковський не заперечує вічного життя взагалі, а має на увазі лише його земний етап. Виразніше цю ідею він висловлює у вірші “Світова альтернатива”:

...Гречний, здоровий, в невчасах кохайся,
Утреню дзвонять, до неї вдягайся.
Срібло є, золото, чудові убори,
Прокажи: “Це не мої у доборі”.
Ти є при всьому, поводься у зладі,
Смійся не дуже, в печаль піде радість.

Понад усе ти зважай у тій пробі:
Довго чи ні жив, я ляжеш у гробі [1, с. 291].

Квінтесенцією танатичних значень минущості земного існування можна вважати поезію “Людський вік – іскра”, у якому автор поєднав земні та небесні мотиви, від жалю через земне животіння перейшов до радості з обіцяної вічної нагороди, коротко узагальнивши суть концепту “смерть” у влучних поетичних рядках:

Приглянься прецінь: як іскра ти, власне,
Чи швидко, довго – посвітиш і згаснеш [1, с. 329].

У цій художньо-філософській інтерпретації життя з’являється образ вогню, який згасає із приходом смерті. Це навіть не племін, а маленька іскра, яка, залежно від обставин, то пригасає, то розгоряється. Загалом потрібно зауважити, що вогняна тематика розвинена у збірці Д. Братковського мінімально.

В описі смерті присутні елементи народної обрядовості та традицій. Вони цінні тим, що відображають щоденний побут мешканців наших земель наприкінці XVII століття. У такий спосіб авторові вдалося майстерно поєднати філософський та побутовий рівень танатичної тематики. В атмосферу старовини занурює читачів поезія “Про поминальний обід”, у якій автор зауважує:

Даєш панам їсти – нехай їсть убогий,
Бо часом не пустять його на пороги.
Забув умерлу пан душу згадати,
А з пляшки, знайте, уміє ковтати!
Ведмідь – звірина, більш чемності має,
При меді мимрить: молитву читає [1, с. 359].

Поет звертає увагу на необхідність дотримання поминальної традиції – молитви за померлого та поміркованості в їжі та питті за поминальним столом. Більше того, з метою пожертвування Богові за душу покійника потрібно обдарувати чи нагодувати бідних, тоді померлому простяться всі його провини і він зможе увійти до неба. З гіркотою, а подекуди і з сарказмом Братковський пише, що добра традиція в його середовищі занедбана, тому він виступає за її відновлення і збереження. Несподіваним є порівняння людини із ведмедем. Поет наділяє тварину людськими чеснотами, приписуючи їй покірність, добропорядність, уміння дякувати. У цій образності вбачаємо елементи бурлеску, загалом властивого для барокової поезії.

Ще однією передсмертною традицією було складання заповіту для нащадків. У поезії “Добрий заповіт” Д. Братковський визначає його основні елементи:

Дітям – маєтність, твої інші збори
Кревним убогим признач, коли хворий.

Срібло – до церкви, злидні – готовизну,
Вчиниш так, купиш небесну вітчизну [1, с. 353].

Подібний опис знаходимо і в заповіті самого Братковського, написаного перед стра-тою, 27 червня 1707 року. Окрім маєтку, який він розподілив поміж дружиною, синами, та дочками, поет заповідав дотриматися традиції молитви, декількох поминальних обідів та жертвування служб за померлого. Так, він писав: “Найперше, тридцять злотих боргу віддати тому ж братству луцькому; потім інші тридцять злотих, якщо жодного кривного той хлоп в Пелгах не має, у якого я наказав шкапу відібрати в чагарниках; коли був у Малині, віддавав їх (гроші), але взяти не хотіли, про це син старший потурбуватися повинен, якщо кривні будуть, то кривним віддати, а якщо таких не буде, то на те ж місце святе, до Чесного Хреста за душу його на півтора сорокоуста той син мій віддати повинен; також з тих самих грошей на те ж місце святе на два сорокоусти за душу мою; також до місця святого Загоровського на сорокоуст двадцять злотих, як і на місце святе до Почаєва двадцять злотих; як і на місце святе Панни найсвятішої Покрови святої в Луцьку, також на сорокоуст двадцять злотих; до храму святого Михайла, який в Луцьку, на пів сорокоуста десять злотих; двадцять злотих на духовенство, на обід жалобний для убогих, оскільки немає кому обід готувати, тому той таки син мій на обід після похорону злотих десять щоб дав” [1, с. 382–383]. Окрім того, наказував дружині: “щоб обід, один і другий, за душу мою убогим справила. Також убогим щоб за звичаєм давала” [1, с. 384]. Як бачимо, таїнство смерті супроводжувалося багатьма звичаями, які, на думку Братковського, мали забезпечити покійникові місце у вічному царстві.

Одна із художніх варіацій письменника змальовує людське життя в недолі як відповідник завчасної смерті. Так, у вірші “До вдови із синами” Д. Братковський вболіває над долею полишеної на злигодні сім’ї, у якій чоловік одружується із вдовою, котра має дітей. Використовуючи танатичну лексику, автор наголошує на нищівній дії бідності, яка здатна перетворити земне буття у пекло. Зокрема, він зазначає:

... вдова із синами
Стиснула шию твою, мов шнурами.
Взяв із дітьми ти, на шию взяв камінь
І світ нещирий співа тобі: “Амінь!” [1, с. 229].

Поет персоніфікує смерть, називаючи її “великим шаленцем” і таким чином наділяючи людськими рисами. Так, у вірші “Смерть – великий шаленець” [1, с. 171-173]. він асоціює цей образ із пияками, які гинуть від різних видів зброї, на кінних скачках, у бійках чи від надмірного вживання алкоголю, який нищить їхнє здоров’я. Паралель “пиятика – смерть” з’являється у творах Братковського неодноразово, через що можна дійти до висновку, що алкоголізм був загальною проблемою тогочасного суспільства.

Наприклад, у вірші “Смерть при кухлі” поет використовує незаперечну моральну сентенцію, яка має застерегти ліричного героя від загибелі:

На поєдинок коли ідеш п'яний,
Останній келих тобі до рук даний [1, с. 349].

Використовуючи аналогію із добрим та неякісним трунком, Братковський описує людську долю пияка після смерті, якому, попри вибір найкращих вин, судилося зігнати і залишити після себе огидний осад [1, с. 337]. Вражає натуралізм цього твору, вибір відповідної лексики з негативною конотацією.

Інший вид персоніфікації смерті знаходимо в однойменній поезії “Смерть”, у якій поет зображає її у вигляді невідчужливої особи, яка володіє усім навколо і вийшла жати у свої володіння. Земне життя відповідно асоціюється автором із засіяною нивою, яку неминуче очікує жниво [1, с. 175–177].

Особлива доля, як зауважував Братковський, призначена заробітчанами, які у пошуках прибутку, мандрують у чужі краї. “Чи вернешся до свого дому, чи нитка урветься?” – зі смутком запитував письменник такого шукача у вірші “Людина по світі” [1, с. 127] і констатував факт, що заробітчани на чужині найбільше наражаються на небезпеку загибелі. Для більшої промовистості він використав образ сітей, в які потрапляє безпечний птах.

Причини смерті, на які вказував Д. Братковський у вірші “Смерть”, – незліченні та непередбачувані. Серед них – окрім, згаданих нами попередньо пиятики та заробітків на чужині, розбійний напад на шляху, падіння з коня на полюванні, розтрощений човен під час бурі, випадковий постріл п'яного, пожежа, укуси змії, падіння в яму під час нічної подорожі, отрута з рук коханки, наїзд возу, падіння зі сходів тощо [1, с. 183–185]. При цьому смерть знову персоніфікується – цим разом в образі перевізника до іншого світу: “Смерть-перевізник на той світ завозить”. Висновок автора повчальний, з конкретним еклезіальним змістом:

В швидкому часі, з одної хвилини
Всі для покути ми маєм причини [1, с. 185].

Церква для поета залишалася посередником між Вічним Буттям та земними проблемами. Його концептична теорія ні в чому не суперечила катехетичній науці духівників. У цьому вимірі авторська позиція збігалася з суспільною думкою епохи бароко про земні та небесні нагороди.

Поет експериментував із танатичними образами, оскільки хотів охопити ними всі суспільні стани та родинні узи. Саме тому в збірці знаходимо декілька віршів під назвою “Смерть матері” [1, с. 263; 353]., а також такі поезії, як “Батьківська смерть” [1, с. 257]., “Смерть багатого брата” [1, с. 353]., “Смерть пана” [1, с. 193], “Смерть вельможних” [1, с. 353]., “Тетьманська смерть” [1, с. 209]., “Погріб дружини” [1, с. 253]., чи асоціацію з нареченим “Смерть – молодець” [1, с. 193–195]. Більшість цих творів позбавлена меланхолійного жалю чи смутку, а сатирично спрямована до окремих осіб, яких поетові доводилося бачити під час похоронних процесій. Мета письменника – висвітлити моральний розлад суспільства, в якому втрачено повагу до батьків, брата чи дружини.

Виняткове зворушення викликає вірш про похорон молодої дівчини, нареченим якої стає смерть. Молодість – час для розквіту, сподівань, мрій, тому природнім чином протиставляється загибелі. Поет використав цей чинник, щоб охопити ним повноту трагедії молодих покійників. Найчастіше він представляв цю проблему у вигляді антонімічної пари образів, як у віршах “Смерть старих і молодих” [1, с. 267], “Смерть молодих” [1, с.305].

У деяких поезіях Братковського простежуємо трансформацію концепту смерті як багатовимірного образу вчительки, наставниці. Так, відхід у вічність людей похилого віку повинен слугувати уроком добропорядності для молоді. У творі “Як старий умира, молодь ум набира” поет осуджує зрадливість молодих дружин, які тільки й чекають на смерть старого чоловіка:

Живий ще старець, кричить молодиця:
“Помер добродій, змиє тіло годиться!”
Бабуся миє, а пані – в коморі,
Червоне злото з нарамника поре,
А замість злота віночка зашила,
Збір: злото, срібло з молодшим зужила.
З молодшим водить при тому забаву:
Нова є стрічка, стару ж бо під лаву [1, с. 239].

Вікова невідповідність у шлюбі, яка у ті часи була розповсюдженим явищем, часто ставала причиною гріховності молодої дружини, яка нетерпляче очікувала смерті свого чоловіка і всіляко до неї спонукала. У таких самих сатиричних тонах автор описував поведінку зрадливого чоловіка на похороні дружини:

Кладеш до гробу, заплакав ревливо,
На поминанні ж вклонивсь іншій живо [1, с. 253].

Неодноразово в концептичному представленні кінця людського життя поет змальовував образи дороги, стежки, драбини. Зокрема, простежуємо це у віршах “Дорога до пекла”, “Дорога до неба” і “Драбина до неба” [1, с. 293]. Братковський у цих творах поступово відходить від земних реалій, надаючи особливого значення біблійним істинам про різні перспективи людського існування після смерті. При цьому автор для більшої переконливості використав парафразу, аналогію, алегорію. Промовистим елементом цього асоціативного ряду є перехід від одного дому до іншого, як бачимо це у вірші “Наш вік”:

Летять, літають, як птах, літа, при тім
Не надивитись на мізери світу.
Тут народився, у сімдесят сходиш,
Немов із дому у дім переходиш [1, с. 239–241].

Продовженням висвітлення цих трансцендентних реалій можна вважати дві важливі танатичні поезії – “Мешкання в небі” і “Мешкання в пеклі”, які автор свідомо розмістив у збірці поряд для порівняння антагоністичних образів [1, с. 179]. З одного боку, небесні оселі нагадують трояндовий сад, у який ліричний герой мріє потрапити хоча б терням. З іншого: “Ах, страшне пекло: тече, припікає”. Хоча описи раю і присутні у збірці Д. Братковського, його критичний підхід до суспільства спонукав частіше звертатися до картин пекельних мук, як бачимо це у творах “Страшний суд” [1, с. 353], “Вогонь на діл” [1, с. 325], “Божа кара” [1, с. 345], “Тріх скін” [1, с. 347], “Чортяка по смерті” [1, с. 301], “До зітхальника” [1, с. 239]. Із цих образів почергово виникають інші – справедливої нагороди та покарання після смерті.

У поезії “Смерть нагадує” письменник застерігав своїх співвітчизників:

Мізерна людино,
Все оте загине!
Смерть коли повіє,
Подивись, що вдіє.
Хтів віддати повно,
А смерть: “Конай згоном!” [1, с. 251].

Поет зазначав, що рід занять особи за життя не мав визначального впливу на отримання небесної нагороди чи пекельної кари. Єдиним чинником, який на це впливав, були набуті християнські чесноти. Тому у вірші “Найпередніша наука” він визначив правильне розуміння смерті як найголовніший здобутий життєвий досвід:

Найпередніша людині наука:
Добре жить, потім умерти – ось штука! [1, с. 161].

Попри те, що у збірці “Світ, по частинах розглянутий” повсюдно збережений сатирично-повчальний тон і представлені приземлені картини людського побуту, її завершення має тріумфальне духовне звучання. В останньому вірші “Небесний палац” зображено момент перемоги над смертю. На людину тоді чекає вічний дім справедливості та свободи, в якому є місце для кожного. Поет зазначав:

Палац небесний збудований славно,
Хто вийшов з гною, з панам там ставно.
Нелегка річ це із хлопом там матись –
Всіх у тім часі Бог стане рівняти [1, с. 365].

Отож, потрібно підсумувати, що концепт “смерть” у віршах Данила Братковського має багаторівневий і різнобічний характер. Це водночас і філософська категорія буття, в яку поет пропонує читачеві заглибитися (увиразнює це за-

прошення постійне звертання у віршах до читача в другій особі однини), і представлення земних перипетій ліричного героя за допомогою образів сітей, згаслої іскри, випитого келиха, закінченого шляху, і універсальне вираження танатичних реалій в протиставній динаміці нагороди і покарання, неба та пекла, вічності та зниклості. Зрештою, це порівняння земних і духовних цінностей, в світлі яких концепт смерті набуває кардинально протилежних значень – загибелі чи переходу до вічного існування в іншому, трансцендентному світі. Під цим кутом зору поезію Д. Братковського потрібно і надалі вивчати, входячи у простір його мета-концепту, який розширений до розмірів усього поетичного тому або й більше – всієї філософії життя поета-борця. Вона заключається у короткому віршованому творі героїчного звучання “За що вилити кров”:

Рицарі Божі кров небу зливають,
Рицарі Божі за кров небо мають.
Рицарі світу земну беруть славу:
Чи для вакансій, чи взяти булаву.
Гойним потоком кров власну зливають,
Тут за свою кров плаці відбирають.
А хто за церкву, за віру в потребі
Кров проливає, бере плац у небі [1, с. 345–347].

Цим кульмінаційним моментом, який став пророцтвом про власний відхід до Дому Отця, поет сам підсумував особливості застосованої ним у віршах танатопетики і підніс роль концепту смерті до основного імперативу своєї творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий. Луцьк, 2004. 463 с.
2. Козачинська В. Концепт смерті в українському бароко // *Магістеріум*. 2002. Вип. 9. С. 16–21.
3. Федорюк Л. Концепт смерть в українській когнітивно-мовній картині світу: структура, статика і динаміка [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 20 с.
4. Суворова Л. Концепт смерті в малій прозі раннього українського модернізму: архетипно-міфологічна і філософська інтерпретація : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2017. 20 с.
5. Borek P. Ruski epigramatyk Daniel Bratkowski w świetle nowszych badań archiwalnych // *Tradycja i nowoczesność : język i literatura Słowian Wschodnich*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2016. S. 8–29.
6. Pawlak W. Koncept w polskich kazaniach barokowych. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2005. 353 s.
7. Smith H. D. Preaching in the Spanish golden age. A study of some preaches of the reign of Philip III. Oxford, 1978. P. 79.
8. Szymczak D. Zjawisko “cywilizacyjnego proteizmu” w życiu i twórczości Daniela Bratkowskiego // *Ruch Literacki*. 2010. R. LI. Z. 2. S. 137–155.